

© **Бондаренко А.В.**

- культурно-образовательном пространстве: реалии и перспективы». — Тирасполь: РИО ПГУ, —2003. — 196с.
8. Дмитриев Г. Д. Многокультурность как дидактический принцип // Педагогика. — 2000. — №10. — С.3—12.
9. Костенко С. С. Образование как процесс социализации с жизнеутверждающей направленностью // Философские науки. — 2007. — №5. — С.137—148.
10. Крылова Н. Б. Культурология образования: Учебное пособие. — М.: Народное образование, — 2000. — 272с.
11. Прокопенко І. Ф. Особистість учителя в педагогічній системі В. О. Сухомлинського // Педагогіка і психологія. — 2003. — №2. — С.5—11.
12. Ушнурцева Н. Н. Полиэтническое воспитание как фактор подготовки студентов // 37 Научно—методична конференція викладачів. Матеріали конференції «Шляхи розвитку науково—методичного забезпечення навчального процесу в умовах реформ вищої освіти». — Ч.2. — Одеса: ОНАХТ, — 2006. — С.117.

Бондаренко А.В. – аспірантка кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

УДК: 172.12

ПРАВОВА МЕНТАЛЬНІСТЬ ЯК ФІЛОСОФСЬКЕ ПОНЯТТЯ Й СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

Дослідження правового менталітету в країні, що стала на дорогу будівництва правової держави і цивільного суспільства ще довго будуть актуальними і своєчасними. Автор пропонує свій образ правового менталітету, що сформувався в процесі, як аналітичної роботи з філософсько-правовими джерелами, так і практичної роботи юристом.

Ключові слова: *правова ментальність, правова свідомість, позитивно-правова ментальність, природничо-правова ментальність.*

ПРАВОВОЙ МЕНТАЛИТЕТ КАК ФИЛОСОФСКОЕ ПОНЯТИЕ И СОЦИАЛЬНОЕ ЯВЛЕНИЕ

Исследования правового менталитета в стране, ставшей на путь строительства правового государства и гражданского общества, еще долго будут актуальными и своевременными. Автор предлагает свой образ правового менталитета, сформировавшийся в процессе как аналитической работы с философско-правовыми источниками, так и практической работы юристом.

Ключевые слова: *правовая ментальность, правовое сознание, позитивно-правовая ментальность, естественно-правовая ментальность.*

LEGAL MENTALITY AS PHILOSOPHICAL CONCEPT AND SOCIAL PHENOMENON

Researches of legal mentality are in a country, becoming on the way of building of the legal state and civil society yet long will be actual and timely. An author offers the appearance of legal mentality, formed in the process of both analytical work with philosophical-legal sources and practical working as a lawyer.

Keywords: *legal mentality, legal consciousness, positive mentality, natural mentality.*

В умовах поглиблення кризи очевидною представляється неефективність багатьох проведених реформ у сфері державно-правового будівництва, більшості управлінських рішень, прийнятих для вітчизняних умов, найчастіше без співвідношення із правовим менталітетом того або іншого його носія (індивіда, соціальної групи, народу, етносу, нації). Це приводить до того, що сьогодні спостерігається дестабілізація політичної й правової системи, відторгнення українців від законів, інститутів влади, держави, і як результат - низький рівень правосвідомості й правової культури, розгул злочинності. У зв'язку з цим представляється особливо актуальним звертання до проблеми філософського осмислення правової ментальності як унікального соціального явища, що має свою

історію, свою структуру й свої закони розвитку.

Невдала спроба деяких здійснюваних в Україні реформ західного зразка знову спростувала тезу про те, що індивідуальна свідомість являє собою мало на що здатний продукт певного етапу економічного розвитку суспільства, і потрібно лише роз'яснити в чому полягає добро й зло, щоб люди в єдиному пориві кинулися виконувати команди, що виходять зверху. У черговий раз модель правової свідомості, розроблена в марксистсько-ленінській теорії права, незважаючи на те, що багато з її елементів заслуговують свого подальшого вивчення, не спрацьовує, з огляду явно спрощеного підходу до взаємодії правової ідеології й правової психології. Виявилось, що явно не достатньо тільки логічно роз'яснити й обґрунтувати переваги нового правового й господарського укладу для того, щоб цей уклад був реалізований. Варто людям налагодити справи в економіці, і їх правосвідомість знайде потрібні новому демократичному суспільству формально-юридичні обриси - така помилкова логіка модерністської парадигми, що використовується.

Тому подальша розробка теоретичної моделі правосвідомості припускає відмову від методологічно збанкрутілих її інтерпретацій і звертання до проблем філософського осмислення його структури, його рівнів, одним з яких виступає правовий менталітет.

Правовий менталітет як предмет дослідження починає залучати до себе увагу вітчизняних учених і філософів з початку 90-х років минулого століття. Спочатку правознавці, а потім політики, соціологи й філософи активно стали досліджувати даний феномен, особливо його національні особливості, у зв'язку з проблемою побудови громадянського суспільства й правової держави, що стояла перед суспільством.

Природно, що в цих дослідженнях є певні наробітки, концепції, образи правового менталітету, уявлення про його місце в структурі правосвідомості зокрема, а також і в структурі національного менталітету, як більш широкого й обхопного утворення, що має свою структуру й свої особливості.

Серед нечисленних публікацій, що безпосередньо аналізують той або інший аспект правового менталітету, заслуговують на увагу праці Р.С. Байніязова, А.І. Коваленко, А.Ю. Мордовцева, С.П. Овчиннікової, В.Н. Синюкова, а також Т.В. Шатковської, що розглядає проблему правового менталітету в історичному аспекті.

Важливе значення для осмислення правового менталітету мають праці правознавців В. М. Баранова, П. П. Баранова, В. Ю. Верещагіна, Н. Н. Вопленко, І. А. Іванникова, А. А. Контарєва, А. В. Малько, Г. В. Мальцева, Н.І. Матузова, В. С. Нерсисянца, А. І. Овчиннікова, В. Ю. Шпака, а також мислителів минулого – Н. Н. Алексєєва, Н. А. Бердяєва, І. А. Ільїна, Н. О. Лосського, П. І. Новгородцева, Л. І. Петражицького.

Український філософ Ю. М. Дмитриєнко, провівши аналіз дефініцій правової ментальності вивів наступну типологію: «Перший – описові дефініції. У визначеннях цієї групи акцент робимо на перелікові всього того, що входить у правову ментальність (правова ментальність – сукупність уявлень, способів поведінки і реакцій, які безсвідомі та невідрефлексовані, найчастіше різноправоусвідомлені (навіть з кризовим циклом соціальної активності), маргінально-правоусвідомлені та неправоусвідомлені (ідеї Г. Теленбаха).

Другий тип – психологічні дефініції. Їх, у свою чергу, поділяємо на два типи. У першому робимо акцент на безсвідомому рівні правової психіки (поняття «правова ментальність» позначає певну сукупність неправоусвідомлених ідейно-світоглядних форм світосприйняття, що вже склалися та притаманні певній групі первинних суб'єктів правової свідомості, які визначають спільні правові риси, ідейно-світоглядні відносини та правомірну як правову поведінку цих суб'єктів стосовно феноменів їхнього правового буття (ідеї В. Нестеренко). Другий тип психологічних дефініцій відображає правову думку про те, що правовий менталітет – це прояв правоусвідомленого рівня психіки (правова ментальність – це нормативно-правове узагальнення всіх притаманних розуму регулятивних характеристик (ідеї Дж. Чапліна); правова ментальність – це ідейно-світоглядна та нормативно-правова якість розуму, що характеризує окремого правового індивіда як правової особистості або клас правових індивідів як певної корпоративно зорганізованої групи правових особистостей у певному локальному часо-просторі (ідеї більшості англійських психологів).

Третій тип – нормативно-правові дефініції, що визначають правову ментальність як усталені норми реакції типових первинних суб'єктів правової свідомості, характерні для даного соціального чи етнічного утворення (правова ментальність – це правове поняття, яке визначає *систему звичок, навичок, прийомів правової свідомості* (термін наш – Ю.Д. за ідеями А. Дж. Тойнбі). У цьому аспекті під прийомами правової свідомості розуміємо традиційні прийоми осмислення правової дійсності, здійснення правової діяльності та її традиційної верифікації за звичаєвими правовими традиціями у

локально зорганізованому правовому просторі існування та функціонування правової свідомості та культури.

Четвертий тип - структурні правові дефініції, де увага акцентується на структурі ментально-правових процесів (правова ментальність – наповнення складових пропорцій української правової ідіоми високими відсотками різнонаціонально-ментальної щільності – глибинним правовим і правоусвідомленим смислом структури ментально структурованої правової свідомості як типово національної – дефініції кількісного пояснення правової дійсності та діяльності (ідеї Ф. Селліна); правова ментальність – структура ментально структурованої правової свідомості за формулою української правової ідіоми, склад правової душі людини, соціуму, етносу, ментально-правове співвіднесення її елементів та ідейно-світоглядного стану останніх як співвіднесення різних складових пропорцій зазначеної формули (ідеї Ю. Канигіна, Ю. Дмитрієнка, І.В. Дмитрієнко, М. Холодної)» [1].

Як показав нам аналіз типології дефініцій правової ментальності, даний феномен є складним і суперечливим утворенням, ще не до кінця досліджений і в різних наукових дисциплінах часом трактується по-різному.

Нам представляється, що можна набагато спростити типологію дефініцій правової ментальності, виходячи з її сутнісного визначення: правова ментальність це, по-перше, соціокультурний і соціоісторичний феномен, який відбиває процес осмислення, розуміння й освоєння правової дійсності окремою особистістю, незалежно від того, чи йде мова про позитивне право або про соціальні відносини.

По-друге, правова ментальність є елементом духовного світу людини поряд із правовою свідомістю, правовою культурою і юридичним світоглядом. Вона завжди пов'язана з «правовим почуттям», тобто емоційно-вольовою гранню правосвідомості.

По-третє, правова ментальність формується в процесі правового утворення й правового виховання й проявляється як осмислене відношення особистості до правової дійсності, роблячи її законослухняною й благонадійною.

З моменту поділу права на природне й позитивне, а з епохи Нового часу й зростання антагонізму між ними, починає ділитися по своєму змісту й сутності й правова ментальність - на позитивну й природну. Подальший розвиток світсько-раціоналістичної цивілізації привів до заперечення права природного й затвердженню права позитивного, відповідно правова ментальність переживає цілий ряд трансформацій, вона формується як суперечливе і різновекторне утворення, що не могло позначитися на стані правового свідомості європейського соціуму.

Передумовою вивчення й введення в науковий лексикон категорії «менталітет» з'явилося усвідомлення вченими XIX-XX ст.ст. необхідності вивчення ментальної сфери людства, яка значною мірою впливає на громадське життя, у тому числі на право, політику, економіку, на розвиток духовності й культури.

За довгий період свого існування, як, втім, і зараз, поняття «менталітет» у вітчизняній і закордонній науці трактувалося й трактується неоднозначно, що обумовлено надзвичайною складністю даного соціокультурного явища, тому що певні критерії, за допомогою яких можна ідентифікувати розглянутий феномен, представляються досить важкими для фіксації. Незважаючи на це, проблематикою менталітету, у тому числі й правового, займалися багато як закордонних, так і вітчизняних вчених. Значний вплив на формування уявлень про зміст менталітету виявили такі напрямки соціально-гуманітарного знання, як історія ментальностей, семіотика, теорія «карнавальної» культури; теорія соціальної інформації, історична, структурна й культурна антропологія. Дослідження в даних наукових напрямках націлені на виявлення таких уявлень, цінностей і установок, які визначають повсякденну свідомість і повсякденну поведінку людину й соціальних спільнот.

Основу будь-якого менталітету становлять установки й стереотипи, у розумінні звички мислення, які особистість здобуває в процесі виховання й освіти. Те саме відноситься й до правового менталітету, тому правовий менталітет, наприклад, українців буде завжди відрізнятися від правового менталітету американців або німців. Це культурологічний зріз правової ментальності. Але є й інші, наприклад історичний, тому що правова ментальність наших далеких предків, природно відрізняється від ментальності наших сучасників, а правова ментальність юристів, буде завжди відмінною від правової ментальності різноробочого, інженера або бухгалтера. У цьому, як нам представляється, і полягає вся складність дослідження даного феномена, звідси й множинність типологій дефініцій правової ментальності, множинність її образів.

Проте, завжди існує щось загальне в менталітеті, що поєднує народ, нації або етнос, так званий національний або етнічний зріз, у сучасних дослідженнях.

Правознавці й філософи, що вивчають особливості національної правової ментальності українського й російського народів, відзначають, що позитивне право в нашій культурі завжди ігнорувалося, у той же час природне право шанувалося й дотримувалося. Із цього приводу Н. Матузов пише: «Давно було сказано: «На Русі завжди правили люди, а не закони». Звідси — наплювацьке відношення до закону як властивість природи, ментальних рис російського обивателя. Розхожими стали грікі слова Герцена про те, що жити в Росії й не порушувати законів не можна. «Росіянин, якого б звання він не був, обходить або порушує закон усюди, де це можна зробити безкарно; так само вчиняє і уряд». Із цим співзвучна й думка Салтикова-Щедріна про те, що суворість російських законів з'якшується необов'язковістю їх виконання. Щедрінський градоначальник так і радив: «Коли почуваш себе у своїй діяльності в чомусь стиснутим законом, то, знявши оний зі стола, поклади його під себе». В. О. Ключевський також відзначав: «Реальне російське життя не визнає ніякого права». Така, на жаль, вітчизняна ментальність» [2].

Українські дослідники Дмитриенко Ю. М. і Дмитриенко І. В. дають наступну характеристику національної правової ментальності: «Особливості правової ментальності українського народу, його життя, природні умови, в яких він жив, визначали головні якості його художньо-правової свідомості та культури. До них належать такі: а) висока духовність, що пронизує всі художньо-правові явища; б) дотримання в художній діяльності етичних та етико-правових ідеалів; в) порівняно довготривале збереження в художньому житті усного типу (форми) правової культури, звичаєвого (традиційного) права, усної норми звичаєвої правової свідомості – механізму правового регулювання перехідних суспільних відносин; г) зосередженість художньо-правових процесів у системі народного правового життя» [3].

Як бачимо, думки вчених про особливості російської та української правової ментальності сходяться на визнанні факту домінування в ній природно-правових установок над позитивно-правовими, що дає нам підстави говорити про національну правову ментальність як природно-правову, відмінну рядом ознак від позитивно-правової ментальності, властивої, скажемо, європейським народам і етносам. Погано це або добре - це наша реальність, з якої необхідно вважатися, розбудовуючи в наших країнах громадянське суспільство й правову державу.

Правовій ментальності, коли вона формується протягом довгого часу, у контексті соціально-побутового й культурно-історичного розвитку своїх носіїв, перетворюючись тим самим у ментальні стереотипи й установки, властиві риси стабільності, стійкості й наступності, які одними тільки «політичними зусиллями» неможливо не зламати, не зруйнувати. Простіше було б виявити, з'ясувати зміст цієї ментальності й заснувати все «нове» саме на ній, тоді результат перевершив би всякі очікування, тому що це є та «мова», на якій легше пояснювати і яку простіше зрозуміти цьому народу. Але, на жаль, ця обставина не завжди враховується при проведенні політико-правових і соціально-економічних реформ, які закономірно не приводять до очікуваних результатів. Ця «проста істина», що має концептуальне значення, не була врахована й радянською владою, у період соціалістичного будівництва, на жаль, не береться до уваги в достатній мірі й сьогодні.

Висновки. Резюмуючи думки багатьох дослідників, ми дійшли висновку про те, що поняття «*правова ментальність*» («*правовий менталітет*») не тільки в теорії правосвідомості, але й у соціальній філософії, і у філософії історії виконує важливу методологічну роль, тому що дозволяє значно розширити межі дослідження цього феномена з урахуванням його історичного становлення й розвитку (історична пам'ять (дух), право розуміння, що історично склалося й т.п.), а також з урахуванням впливу на нього не тільки державно-правових, але й інших культурно-побутових чинників, таких як, народні традиції, звичаї, національна самосвідомість, релігійно-моральні установки, соціально-побутові умови й ін.

В умовах глобалізаційних процесів, що активно впливають на зміст суспільної свідомості нашого народу в цілому й на правосвідомість зокрема, особливо слід враховувати наслідки цього впливу. Рішення цього питання, як нам представляється, має не тільки наукове, але й важливе практичне значення, тому що дає можливість оперативно реагувати на, процеси, що відбуваються сьогодні у світі (особливо в області права) і цілеспрямовано впливати на розуми й свідомість членів суспільства, суб'єктивно їх сприймаючих. Благополучне ж рішення цього завдання багато в чому залежить від правильної правової політики держави і є запорукою самозбереження націями свого споконвіку історичного правового менталітету й одночасно бути активним суб'єктом як світових, так і регіональних інтеграційних процесів.

© **Боришнтейн Е. Р.****СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Дмитрієнко Ю.М. Становлення й розвиток української правової свідомості: ментальні та ідеологічні права її суб'єктів в аспекті української правової ментальності. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>
2. Дмитрієнко Ю.М. До нормативної оригінальності, архетипів, правової ментальності історичної української правової свідомості та культури. // Ю.М. Дмитрієнко, Й. В. Дмитрієнко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>
3. Матузов Н. Правовий нігілізм і правовий ідеалізм як явища російського політичного менталітету. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.sc.nios.ru>

Боришнтейн Е. Р. – доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціології Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского».

УДК: 87.216+60.55.35

**ТЕОРІЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

У статті досліджуються особливості теорій соціалізації з точки зору соціальної філософії. Розглядається сукупність поглядів на соціалізацію.

Ключові слова: особистість, соціалізація, феральні люди, агенти соціалізації, десоціалізація, ресоціалізація, теорії соціалізації.

**ТЕОРИИ СОЦИАЛИЗАЦИИ:
СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ**

В статье исследуются особенности теорий социализации с точки зрения социальной философии. Рассматривается совокупность взглядов на социализацию.

Ключевые слова: личность, социализация, феральные люди, агенты социализации, десоциализация, ресоциализация, теории социализации.

**THEORY OF SOCIALIZATION:
SOCIAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS**

Features of theories of socialization are research in the article from philosophical point of view. The aggregate of looks is examined to socialization.

Keywords: personality, socialization, unfortunate people, agents of socialization, desocialization, resocialization, theories of socialization.

Термин «социализация» сегодня находится на пике популярности. В той или иной мере его используют большинство общественных наук: социальная психология, педагогика, социология, культурология, философия, история и другие. Однако, по-моему мнению, анализу теорий социализации уделяется гораздо меньше внимания. А ведь именно основываясь на данных теориях, мы можем создавать личность, оказывающую позитивное влияние на развитие общества. И наоборот, не уделяя внимания воспитанию личности, ее социализации, риск получения общества «кривого зеркала» типа фашистской Германии многократно увеличивается.

Заимствуя все лучшее из различных теорий, общество стремится получить личность, социум, настроенные на созидание. И социально-философский взгляд на проблему способствует этому в большей мере.

Объект исследования – социализация. *Предмет исследования* – социально-философские обоснования теорий социализации.

Целью данной работы является анализ теорий социализации с точки зрения социальной философии.

Обозначенная цель обусловила постановку следующих задач:
раскрыть понятие «социализация»;